

Tóthné Péter Nóra¹

FRAZÉMÁK C1-ES MAGYAR MINT IDEGEN NYELVI TANULÓK ÍROTT SZÖVEGEIBEN

Abstract

The focus of the present study is on phraseological units used by advanced learners of Hungarian as a Foreign Language (HFL). The analysis is based on written texts that the learners produced as part of their C1 level Origó language exams. Our initial aim was to determine whether HFL learners incorporate phraseological units (i.e., phrasemes) in their writing, and if so, to identify the types they use, how they use them, and to what extent. Based on the ratio of the total number of words and the number of phrasemes the findings show that there are relatively few phrasemes in the studied C1 texts. At this level, the use of less idiomatic, more analyzable and more frequent collocations and communicative formulas is the most typical.

Keywords: *phrasemes, terminology, Hungarian as a foreign language, Origó written exams, mixed method research*

Kulcsszavak: *frazémák, terminológia, magyar mint idegen nyelv, Origó írásbeli vizsga, kevert metódusú kutatás*

1. Bevezetés

A jelen tanulmány a múlt évben benyújtott doktori értekezésem kutatásának részeredményeit ismerteti. A kutatás célja betekintést nyerni abba, hogy a magyar nyelvet haladó (C1) szinten tanulók használnak-e frazeológiai egységeket, és ha igen, milyen típusúakat, milyen mértékben, és hogyan használják ezeket írott nyelvvizsgaproduktaikban.

A kutatás felsőfokú (KER C1) Origó magyar mint idegen nyelvi vizsgákon keletkezett írott szövegekben vizsgálja a tanulók frazémahasználatát. A vizsgálat szövegelemzéssel gyűjtött kvalitatív és kvantitatív adatok alapján elemzi a C1-es szövegekben előforduló frazeologizmusokat, frazématípusokat és ezek megoszlását.

---

¹ Tóthné Péter Nóra Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti-és Társadalomtudományi Kar, Angol-Amerikai Intézet, Hungarológia Központ, tothnepeternora@gmail.com

2. Elméleti háttér

A frazeológia tárgyát, az úgynevezett frazeológiai egységeket – a terület interdiszciplináris jellegéből adódóan – a kezdetek óta több tudományág vizsgálja, ezért nem meglepő, hogy a frazeológián belül a mai napig egyfajta megosztottság tapasztalható a terminológiai és elméleti kérdések tekintetében (Forgács 2012:12). Nehezen feloldható viták folynak a frazeológiai egység terminus használata és a kapcsolódó fogalom/fogalmak értelmezése körül. Számos elnevezés él párhuzamosan egymás mellett a köznyelvben és a különféle tudományterületeken, amelyek olykor eltérő, olykor ugyanazon fogalmakra utalnak: pl. frazeologizmus, frazéma, frazeológiai egység, állandósult szókapcsolat, idióma, szólás, közmondás.

Az általánosságban gyűjtőfogalomként használt frazeologizmus, frazéma, frazeológiai egység, állandósult szókapcsolat fogalmaknak létezik (legalább) egy tágabb és egy szűkebb értelmezése. A tágabb értelmezés „minden, több szóból álló, megszilárdult nyelvi egységre” (Rozgonyiné 2016:13) vonatkozik, a szűkebb csak az idiómákra, azaz a „nem elemezhető frazeológiai egységekre” (uo.). Az előbbi értelemben minden olyan polilexikális egység frazeologizmus/frazéma/frazeológiai egység, amely lexikailag és morfoszintaktikailag többé-kevésbé rögzült (Forgács 1998:7–9). Az utóbbi értelemben csak az számít frazeologizmusnak, ahol a polilexikalitás és a rögzültség idiomatikus jelentéssel jár együtt – vagyis ezek szerint csak a több szóból álló idiómák számítanak frazémának (Forgács 2012: 20–21). A frazeológia szűk értelmezése szerint csak olyan kifejezések tartoznak a frazeológiai egységek közé, mint a közmondások, a szólások, a szállóigék vagy a közhelyek. A tág értelmezés szerint azonban az olyan többszavas egységek is frazémának minősülnek, mint például a funkciógés kapcsolatok vagy a helyzetmondatok.

A frazémafogalom alakulásában kiemelkedő szerepet játszott a kontrasztív frazeológia és a korpusznyelvészet területén is munkálkodó Sylviane Granger. Munkatársával megalkotott 2008-as frazematipológiája a klasszikus frazeológiai osztályozások (pl. Cowie 1998, Burger 1998) figyelembevételével terjesztette ki a frazéma fogalmát a disztribúciós vagy gyakorisági megközelítés beépítésével. Ennek a koncepciónak egyes, általuk tipologizált és terminológiai tisztázott pontjait az alábbi táblázat prezentálja. (A magyar terminusok saját fordításaim, amelyekhez felhasználtam Juhász 2019:126 munkáját is.)

I. Referenciális funkció (referenciális frazémák)	
(lexikai) kollokációk	Két, egymással szintagmatikai kapcsolatban álló, specifikus grammatikai mintázatban elrendezett lexéma gyakori társulásai. Az alkotóelemek mindkét tagja külön-külön hozzájárul a kollokációs egység jelentéséhez, ám státuszuk eltérő: a beszélő először a szemantikailag független „bázist” választja ki; a második elemet, a „kollokátort” a báziselem választja ki, pl. <i>sűrű kód, őszintén sajnálom</i> .
idiómák	Igei mag köré szerveződő, szemantikailag nem kompozicionális frazémák. A non-kompozicionalitás oka lehet metaforizáció; az invariabilitás és a jelölt grammatika az idiomatikusság jele lehet, pl. <i>olajat önt a tűzre, itatja az egereket</i>
rögzült (megfordíthatatlan) sorrendű bi- és trinominálisok	Két vagy három azonos szófajú szóalak rögzült sorrendű elemsorai, melyekben a szóalakokat az és, illetve a vagy kötőszó kapcsolja össze, pl. <i>bed and breakfast, kith and kin, élve vagy halva, égen és földön</i>
hasonlatok	Sztereotipizáló összehasonlításként funkcionáló, meghatározott sorrendben álló szavak láncolatai, tipikusan a következő szerkezeti keretben: MELLÉKNÉV, <i>mint</i> (névelő) FŐNÉV / IGE, <i>mint</i> (névelő) FŐNÉV, pl. <i>vén, mint az országút; hazudik, mint a vízfolyás</i>
összetett szavak	Morfológiailag két, eredetileg önálló szóból álló szókombinációk, ahol a szó egésze hordozza a jelentést, a tagok sorrendje nem cserélhető fel és nem szakítható meg., pl. <i>aranyhal, mosógépszerelő, vízvezeték-szerelő</i> (NB. az angolban külön, kötőjellel, illetve egybe is írhatók; a magyarban szigorúbb és összetett helyesírási szabályok vonatkoznak rájuk)
grammatikai kollokációk	Az angolban egy lexikai és egy grammatikai szó, a magyarban egy tömorféma és egy toldalékmorféma kombinációi, tipikusan IGE / FŐNÉV / MELLÉKNÉV + PREPOZÍCIÓ, illetve inflexiós toldalék, pl. <i>proud of, büszke -ra</i> (NB. a szintaktikai konstrukciók, valenciámintázatok nem frazémák a szerzők szerint)
frazális igék	Az angolban igék és adverbális partikulák kombinációi, pl. <i>look up to, insist on</i> . (A magyarban hasonlóak lehetnek az igekötős igék, pl. <i>felneáz valakire, ragaszkodik valamihez</i>)
II. Szövegszervező funkció (szövegszervező frazémák)	
komplex prepozíciók	Az angolban két egyszerű előjárósó és egy közöttük álló főnév, melléknév vagy határozószó grammatikalizálódott kombinációi, pl. <i>in addition to</i> . (A magyarban hasonló lehet pl. <i>-nak/-nek következtében, -ra/-re tekintettel</i>)
komplex kötőszavak	Olyan grammatikalizálódott elemsorok, amelyek kötőszóként funkcionálnak, pl. <i>so that</i> . A magyarban az utalószó-kötőszó párosok is ide tartozhatnak, pl. <i>azért. . ., hogy; úgy. . ., hogy; ha. . ., akkor</i>

összekötő szerepű határozók	Különféle típusú frazémák: olyan grammatikalizálódott PP-k (prepozíciós kifejezések), AP-k és AdvP-k (melléknévi és határozós összetevős kifejezések, jelzős és határozós szerkezetek), illetve finit és nem finit tagmondatok, amelyek a szövegben összekötő szerepet látnak el, pl. <i>más szóval; végül, de nem utolsósorban; sőt mi több</i>
tagmondatszerű mondattövek	Rutinszerűen használt mondatrészletek, mondatföredékek, amelyek specifikus textuális, illetve szövegszervező funkciókat látnak el. Többnyire a tagmondat két vagy több összetevőjéből állnak, tipikusan tartalmaznak alanyt és ragozott igét, pl. <i>zárásként megjegyezném, hogy...; sajnálattal közöljük, hogy...</i>
III. Kommunikatív funkció (kommunikatív frazémák)	
beszédaktus-formulák (vagy rutinformulák)	A formai rögzültség és a szemantikai áttetszőség különböző fokain álló frazémák, amelyeket egy adott nyelvközösség adott funkciók (pl. üdvözlés, meghívás) betöltésére szokásosan és preferáltan használt kifejezésként ismer (el és fel), pl. <i>Jó reggelt! Vigyázz magadra! Boldog születésnapot! Szívesen. Hogy vagy?</i>
a beszélői attitűdöt kifejező formulák	A beszélőnek a megnyilatkozás és a beszédpartner(ek) iránti attitűdjét jelölő formulák, pl. <i>az igazat megvallva, azt hiszem, őszintén szólva</i>
közhelyek	Olyan nem metaforikus teljes mondatok, amelyek mindennapi tapasztalatokon alapuló tautológiákat, banális igazságokat fejeznek ki, pl. <i>Ami sok, az sok. Egyszer élünk. Kicsi a világ!</i>
közmondások és közmondástöredékek	Általános gondolatokat, igazságokat kifejező, nem szó szerinti jelentéssel rendelkező (metafora, metonímia stb.), teljes mondat értékű (de – pl. az angolban – gyakran rövidített formában használt) szósorok, pl. <i>When in Rome (do as the Romans do); Ajándék lónak ne nézd a fogát! Aki kíváncsi (, hamar megöregszik)</i>
szlogenek, jelmondatok	Rövid, direktívát tartalmazó kifejezések, amelyeket pl. a politikában vagy a reklámokban való gyakori használatuk, ismételtetésük népszerűsít, pl. <i>Szeretkezz, ne háborúzz!</i>

1. táblázat: Granger és Paquot frazématipológiája (Granger–Paquot 2008:27–49)

Granger és Paquot frazématipológiája nemcsak a hagyományosabb frazeológiai irányzatok legfőbb tanulságait tartalmazza, hanem tükrözi az újabb korpuszalapú megközelítések eredményeit is (ld. pl. grammatikai kollokációk, binominálisok, komplex prepozíciók stb.) A koncepció így keverékosztályozásával egy tágabb fogalomértelmezést képvisel, szemben a kelet-európai hagyományos felosztással, amely főként az idiomatikus szólásokat, közmondásokat érti frazeológiai egységek alatt.

Jelen kutatás a frazeológia tárgyának jelölésére – gyűjtőfogalomként és egymás szinonimájaként – a frazeológiai egység, frazeologizmus, (legrövidebb formában) frazéma elnevezéseket használja, és a frazeológia tág értelemben vett vizsgálati tárgyát érti alattuk. Forgács (2012: 15) szavaival ezek olyan több, legalább két szóból álló,

állandósult (nem csak egy alkalomra összeállt) szókombinációk, amelyek a beszélők számára ismertek, pl. *Aki korán kel, aranyat lel*. Ezt a meghatározást alapul véve, és a pontosítás végett külföldi (német és angol) szakirodalommal kiegészítve, ebben a kutatásban a következő definíciót használom:

A frazéma (más szóval frazeologizmus, frazeológiai egység) olyan, lexikailag és grammatikailag többé-kevésbé rögzült polilexikális egység, amelynek elemei nagy adott elrendezésben nagy gyakorisággal fordulnak elő együtt adott lexikális jelentés vagy szemantikai/pragmatikai funkció kifejezésére (vö. Granger-Meunier 2008).

3. A kutatásban vizsgált frazématípusok

Az idegennyelv-oktatásban, így a magyar mint idegen nyelv oktatásában is fontos szerep jut a különböző típusú frazémák tanításának az egyes nyelvismereti szinteken. Kezdőknél leginkább a beszédaktus-formulák és rutinformulák, valamint a lexikai és grammatikai kollokációk tanítása jut szerephez (néhány esetlegesen elszórt közmondás és szólás mellett). Csak magasabb nyelvtudási szinteken nyílik igazán lehetőség a célirányos, a nyelvtani és lexikai anyaggal összehangolt, részletesebb, mélyebb, kiterjedtebb frazématanításra.

Ennek okán a jelen kutatás a C1-es nyelvtudási szinten vizsgálja a MID-tanulók frazémahasználatát. A magasabb nyelvtudási szinteken nagyon sokféle frazéma releváns lehet, amelyek nemkívánatos módon kitérítik a kutatás fókuszát. Ebből a megfontolásból a jelen vizsgálat nem terjed ki a nagyon tágra értelmezett frazeologizmusokra (pl. összetett szavak, igekötős igék), inkább a klasszikusabb, valamint a mai MID-tanuló számára releváns típusokra koncentrál, a nyelvtanítás kontextusát szem előtt tartva. A frazeológiának a kezdetektől központi tárgyát képezik a közmondások és a szólások. Mivel ezek a frazeológiai egységek a nyelvtanuló számos kompetenciáját (kulturális, szociokulturális, interkulturális stb.) fejlesztik, nagyon fontosnak tartom ezen típusok vizsgálatát. Külön kiemeltém az egyik szólástípust, a kinegrammát, mert nyelvtanári tapasztalataim alapján feltételezem, hogy a MID-tanulók ismerik és előszeretettel tanulják az ilyen frazémákat. A közhelyek – bármennyire is kétes a megítélésük sok laikus beszélő és nyelvművelői attitűddel bíró „ítész” körében – gyakori elemei a magyar beszélt nyelvnek, ezért fontos a tárgyalásuk a MID-ben. A szállóigék, idézetek ugyancsak a klasszikus frazeologizmusok közé tartoznak; megjelennek az igényes köznyelvben, a sajtónyelvben, illetve a szépirodalmi alkotásokban is, ezért mindenképp helyük van a vizsgálatban. A szlogenek, jelmondatok szintén nagy számban fordulnak elő a reklámok világában, a sajtónyelvben, és a kortárs kultúra fontos részei, ezért relevánsak a MID-ben. A kollokációk vizsgálata a nyelvtanulásban betöltött fontos szerepük jogán indokolt. A frazeológiai terminusok vizsgálatát az indokolja, hogy különféle szakterületekhez, regiszterekhez, műfajokhoz, stílusokhoz, nyelvi csoportokhoz kapcsolódnak, és ezek tanításakor fontos szerepet kapnak a MID-ben.

A páros frazeologizmusok, ikerformulák különleges alakulatai nyelvünknek; kutatói kíváncsiságom miatt kerültek be a vizsgálandó típusok közé. A strukturális frazeologizmusoknak fontos grammatikai szerepük van, tanulmányozásukat ez indokolja. A funkcióigés kapcsolatok szintén érdekesekek nemcsak lexikai, hanem grammatikai értelemben is, különösen magasabb nyelvtudási szinteken. Meglátásom szerint a kommunikatív frazémák közül a beszédaktus-formuláknak (rutinformuláknak) és a beszélő attitűdjét kifejező formuláknak van kiemelt szerepük az élőnyelvi interakcióban; mind szóban, mind írásban, így a nyelvtanulásban is fontosak. Ezeket a korábban említett szerzők kommunikatív frazeologizmusaival együtt kommunikatív formulának nevezem.

A 2. táblázat példákkal szemléltetve listázza azt a 14 frazématípust, amely a jelen kutatás tárgyát képezi.

Frazéma típusa	Példa
közmondás	<i>Aki másnak vermet ás, maga esik bele.</i>
szólás	<i>rossz lóra tesz</i>
szóláshasonlat	<i>ravasz, mint a róka</i>
kinegramma	<i>fáj a szíve</i>
helyzetmondatt	<i>Nem oda Buda!</i>
közhely	<i>Egyszer minden véget ér.</i>
szállóige	<i>A kocka el van vetve.</i>
szlogen, jelmondat	<i>Egy pohár tej, tiszta fej!</i>
kollokáció	<i>alapos gyanú</i>
frazeológiai terminus	<i>jogi személy</i>
páros frazeologizmusok, ikerformulák	<i>szemtől szembe</i>
strukturális frazeologizmus	<i>egyrészt... , másrészt... </i>
funkcióigés kapcsolat	<i>döntést hoz</i>
kommunikatív formula	<i>köszönöm szépen</i>

2. táblázat: A kutatásban használt frazématípusok

4. A kutatás módszertana

Ebben a fejezetben ismertetem az empirikus kutatás során végzett adatgyűjtést, valamint az adatok feldolgozásának módját.

4.1. Az adatgyűjtés helyszíne és körülményei

Vizsgálatomat 2023-ban, Budapesten végeztem az ELTE Origó Nyelvi Centrumában. Előzetesen engedélyt kértem a Centrum vezetőjétől; a kutatás rövid felvázolása után szakmai segítséget kaptam az igazgatóhelyettes asszonytól. Az empirikus kutatás alapját, a vizsgaproduktumokat a Centrum informatikai munkatársai készítették elő számonra, akik az adatgyűjtés és -elemzés teljes időtartama alatt segítségemre voltak.

A vizsgált írásbeli nyelvvizsgákat papíralapúan kaptam meg, hiszen azok csak így állnak rendelkezésre – szó esett arról, hogy a jövőre nézve érdemes lenne ezeket digitalizálni –; a kutatásra helyben kaptam lehetőséget. Ennek oka, hogy az Origó nyelvvizsgák egyik alapelvének értelmében a vizsgák nem kiadhatók. A vizsgázó oldaláról felmerülő értékeléssel, feladatjavítással kapcsolatos kérdések, fellebbezések megválaszolása is csak a vizsga releváns részletének kiemelésével történik. Emiatt a kutatásomat kizárólag a vizsgahelyen, kontrollált körülmények között tudtam elvégezni. A vizsgaközpont által a rendelkezésemre bocsátott vizsgalapokon metaadatként a vizsgázók személyes adatai és a vizsgahely megnevezése szerepelt. A vizsgák helyi megoszlása a kutatás szempontjából nem releváns faktor, ezért ez nem képezi a kutatás tárgyát.

A kutatás etikai megfontolásainak és a nyelvvizsga protokolljának értelmében a vizsgaproduktumok jellemzésekor kerülök bármilyen leírást, ami az adatközlők beazonosítását lehetővé tenné. Nevüket nem említem, illetve a szövegeket számokkal láttam el a beazonosíthatóság végett (1-es, 2-es stb. vizsgaproduktum). Továbbá, mivel a vizsga – főként annak tartalmi része – érzékeny és nem publikus információkat is tartalmazhat, a vizsgaszövegekről másolatot nem készíthettem. Végül, mivel a vizsgafeladatok és azok értékelése is titkosítva van, azokat részletesen nem mutatom be, csak a kutatásban releváns szempontokat emelem ki.

4.2. A minta

Egyelőre nem rendelkezünk nyílt hozzáféréssel, reprezentatív C1-es (és B2-es) magyar mint idegen nyelvi tanulói korpussszal: a HunLearner (Durst–Szabó–Vincze–Zsibrita 2013) B1-es szövegeket, a KorSzak pedig 417 A1-es, 354 A2-es, 227 B1-es és 101 B2-es írott szövegproduktumot tartalmaz (Antal 2021:10). Kutatásomban ellenőrzötten C1 szinten levő nyelvtanulók nyelvvizsga-produktumait vizsgáltam. Origó nyelvvizsgázatói státuszomnak és az Origó Nyelvi Centrum támogatásának köszönhetően hozzáférést kaptam e nyelvismereti szint írásbeli vizsgáinak egy részéhez.

Az Origo C1 szintű magyar mint idegen nyelvi vizsga íráskészséget mérő vizsgarészeiben a vizsgázónak valamilyen speciális, komplex közlési szándékot kell írásban kifejeznie: részletes tájékoztatást kell adnia, véleményét vagy mások véleményét adekvát módon kell közvetítenie (vö. M. Pintér–Wéber 2019: 47) két vizsgafeladat formájában. Az első feladat egy rövid szöveg elolvasása alapján történő véleménykifejtés, állásfoglalás mintegy 220–250 szó, illetve 20–25 sor terjedelemben. Az elolvasandó szöveg változatos témákat ölel fel: a legtöbb esetben egy érdekes hír vagy álláspont kapcsán kell a vizsgázónak kifejeznie a meglátásait – úgy, hogy azzal bizonyítsa kompetens nyelvhasználói kompetenciáinak meglétét. Az íráskészséget mérő második feladat egy formális (hivatalos) vagy informális (baráti) levél megírása egy adott témában (pl. szabadidő, utazás, tanulás stb.), megadott szempontok alapján. Az elvárt terjedelem megegyezik az előző feladatével. Mivel a vizsgafeladatok instrukcióiban nem mindenhol van szószámban megadva az elvárt terjedelem (néhol csak a sorok száma szerepel), az egyes vizsgaproduktumok terjedelme között kisebb-nagyobb eltérések tapasztalhatók. Ez részben az egyéni írásmódból, írásképből is adódik: valaki kisebb betűvel ír, más széthúzott formában.

A vizsgált minta 20 darab C1-es írásbeli nyelvvizsgalapot tartalmaz, és mindegyik lapon két szövegalkotási megoldás szerepel; azaz a mintát összesen 40 darab szöveg alkotja (1 főhöz 1 vizsgalap és 2 írásbeli produktum tartozik). A vizsgált C1-es írásbeli magyar nyelvvizsgák év szerinti megoszlása a következő: 2019-ből 5 db, 2020-ból 2 db, 2021-ből 4 db, 2022-ből 6 db, 2023-ból 3 db C1-es szöveg származik. A vizsgált feladatok össz-szószáma: 9258.

4.3. Adatelemzés

Kutatásom szövegelemzésen alapul. A szövegekből kinyert adatok elemzése kevert módszertan szerint történik: kvantitatív és kvalitatív eljárások használatával. A kevert módszert (mixed methods research) sűrűn alkalmazzák az idegen nyelvi kutatásokban, főleg az angol mint idegen nyelv vonatkozásában. Sandelowski (2003) szerint (idézi Dörnyei 2007: 164) ezen eljárás alkalmazásának a fő célja a vizsgált jelenség minél teljesebb megértése a különböző szempontú vizsgálatok bevonásával. A módszer előnye, hogy egy kutatáson belül ötvözi a kvalitatív és kvantitatív adatgyűjtési és -elemzési eljárásokat, ezeket összehangolja, és az adatokat integráltan írja le és értelmezi, így teljesebb képet adva a vizsgált jelenségről (Brown 2014: 9, Király et al. 2014: 92). A jelen kutatás továbbá a feltáró, egymásra épülő felépítésű (exploratory sequential design) kutatások közé tartozik, mivel a kvalitatív adatgyűjtésre és -elemzésre épül a kvantitatív adatgyűjtés és adatelemzés, majd ezt követi az értelmezés (Király et al. 2014:101).

Az adatgyűjtés célja a rendelkezésre álló Origo C1-es írásbeli vizsgaproduktumokban megjelenő frazémák beazonosítása és kódolása volt. A beazonosítási-kódolási eljárás a következő módon zajlott: a C1-es nyelvismereti szint írásbeli vizsgaproduktumainak vizsgálatakor először a saját jegyzetemben dokumentáltam az adatközlők vezetéknevét, anyanyelvét, a vizsga évét. Minden vizsgát külön sorszámmal

láttam el: az első vizsgált produktum az egyes számot kapta, és így tovább. Ez biztosította a szövegek beazonosíthatóságát. Mivel az Origó Nyelvi Centrum vizsgaprotokollja szerint ezek az adatok nem publikusak, nem jegyeztem fel több adatot a vizsgázókról, illetve a kutatás hipotézisei és kérdései tekintetében ezek az adatok nem is relevánsak.

Az egyes vizsgákon belül megkerestem az íráskészséget mérő két feladatot. Megnéztem a feladatinstrukcióban adott terjedelmi kereteket (néhol 20-25 sornyi írásmű volt az elvárás, másutt 220-250 szót kellett írni), majd megszámláltam az adott szöveg szavait. Az így kapott adatokat egy ellenőrzési fázis során többször átszámláltam, majd felvezettem a jegyzetembe a vizsga adatai közé. Az adott szöveget többször végigolvastam a minél alaposabb, mélyebb megértés céljából.

Ezután előkészítettem a frazeológiai típusok azonosítására szolgáló eszközeimet. Egyrészt azt a kritériumrendszert használtam, amely a frazeológiai egységek beazonosítását hivatott segíteni. A vizsgálandó frazematípusokat egy sok példát felsorakoztató táblázat tartalmazta, az egyes típusokat számok jelölték. Másrészt szólás- és közmondásszótárakat is használtam, például Bárdosi (2012) Magyar szólások és közmondások adatbázisát.

Az adatokat a beazonosítási eszközök segítségével nyertem ki a mintából. Az olvasás során az általam frazémáknak minősített szerkezeteket feladatonként (teljes mondatok formájában, a szöveggörnyezetet röviden jellemezve) kiírtam a jegyzetfüzetembe. Következő lépésként a kigyűjtött frazémákat kódoltam: a frazeológiai egységeket egyenként megfeleltettem a táblázatomban felsorolt frazematípusoknak, a megfelelő számmal kódoltam, és rögzítettem a kutatói jegyzetfüzetemben is. A megbízhatóság növelése érdekében ezt a műveletet többször, több különböző időpontban is elvégeztem (pl. az előző nap kinyert frazémákat a következő napokban újra és újra kódoltam a táblázat szerint, és összevettem a korábbi kódolással). Ahol bizonytalan voltam, ott piros színnel írtam a frazeologizmus fölé a típus számát, valamint egy kérdőjel használatával is jeleztem az újabb átgondolás szükségességét. Ezt az adatgyűjtési-beazonosítási-kódolási eljárást alkalmaztam mind a 40 szöveg esetében. Noha egyedüli kutatóként végeztem el az eljárást, a fenti folyamat megvalósításával törekedtem az adatgyűjtés pontosságára, megismételhetőségére és objektivitására (vö. Fóris 2008:113–115).

A kvalitatív adatelemzés során a kigyűjtött frazeológiai egységeket csoportosítottam, elemeztem, jellemeztem. Ez az első beazonosítást követő újabb ellenőrzési fázist jelentett, amelynek a célja az esetleges pontatlanságok, bizonytalanságok tisztázása volt. Az így vizsgált frazeológiai egységeket táblázatok segítségével csoportosítottam, majd a típusokat részletesen elemeztem formai és szemantikai-funkcionális jegyeik alapján.

A kvantitatív elemzés során különböző mennyiségi adatokat vizsgáltam: elsősorban a szövegek egyenkénti és össz-szószámát, valamint a frazémák szószámát és darabszámát; szövegenként, típusonként és összesen. A számítások során figyelembe vettem, hogy egy frazéma több elemből (szóból) áll: minimum kettőből, de vannak mondategységnyi terjedelműek, akár öt szóból állók is (például a közmondások). Ezek az eljárások előkészítették az adatokat az eredmények elemzéséhez és összegzéséhez.

5. Eredmények

5.1. A szövegekben használt frazémák száma és megoszlása.

Az azonosítási-kódolási eljárás során összesen 12 frazématípus volt beazonosítható a 40 db C1-es mintában (darabszámra összesen 199): frazeológiai terminus, funkcióiágés kapcsolat, helyzetmondat, kinegramma, kollokáció, kommunikatív formula, közhely, közmondás, páros frazeologizmus (ikerformula), strukturális frazeologizmus, szlogen és szólás. Csak 2 frazématípusra nem található példa: a mintában nem szerepel szóláshasonlat és szállóige (lásd 3. táblázat). A szövegek frazeológiai változatosságát a type/token index alapján határozom meg, a típusok és a példányok arányának kiszámolásával. Az adott frazématípusba tartozó frazémák (type) számát elosztom a frazémaelőfordulások (token) számával. A type/token index maximálisan 1 lehet, vagy százalékos formában kifejezve 100%. Ebben az esetben a mintában egy frazéma sem ismétlődik.. A százalékos formában kifejezett érték azt mutatja meg, hogy a mintában előforduló frazeológiai egységek hány százaléka különböző frazéma. Minél magasabb a százalékos érték, annál többféle frazéma szerepel az adott típusból, vagyis annál változatosabb a frazémahasználat.

Frazématípusok a C1-es nyelvvizsgaszövegekben	TYPE	TOKEN	TYPE/TOKEN INDEX	szövegszavak száma
kollokáció	50	74	67,57%	154
kommunikatív formula	27	57	47,37%	166
frazeológiai terminus	24	29	82,76%	58
funcióiágés kapcsolat	12	18	66,67%	36
szólás	7	7	100%	16
kinegramma	3	3	100%	9
helyzetmondat	2	2	100%	8
közmondás	2	2	100%	12
strukturális frazeologizmus	2	3	66,67%	6
páros frazeologizmus (ikerformula)	2	2	100%	5
közhely	1	1	100%	4
szlogen/jelmondat	1	1	100%	3

3. táblázat: A C1-es minta frazémáinak megoszlása és type/token aránya

A kollokációból szerepel a legtöbb típus (50) és a legtöbb példány (74) a mintában (154 szövegszóval). A második leggyakoribb frazéma a kommunikatív formula (27 típus, 57 példány, 166 szövegszó), a harmadik a frazeológiai terminus (24 típussal, 29 példánnyal, 58 szövegszóval), a negyedik pedig a funkcióigés kapcsolat (12 típus, 18 példány, 36 szövegszó). Az arányokat tekintve a kommunikatív formulák szerepelnek a legnagyobb össz-szószámmal a frazémák közül (166 szövegszó).

A mintában előfordulnak szólások (7 típus, 7 példány, 16 szövegszó) és kinegrammák (3 típus, 3 példány, 9 szövegszó), és kis számban szerepelnek helyzetmondatok, közmondások, strukturális frazeologizmusok, páros frazeologizmusok is. Közhelyből és szlogenből csupán egy-egy típus szerepel. A mintában nem szerepel szóláshasonlat és szállóige.

A kapott eredmények azt mutatják, hogy a vizsgált nyelvvizsgálói szövegekben összességében viszonylag kevés frazéma található az össz-szószám és a frazéma-szószám arányait tekintve. A mintában a kevésbé idiomatikus, jobban elemezhető és gyakoribb kollokációk és kommunikatív formulák használata a leginkább jellemző. A vizsgált nyelvvizsgaproduktumokban nagyon kevés, a frazeológia klasszikus kutatási terepét adó szólás és különösen kevés közmondás szerepel, és egyáltalán nem fordul elő szóláshasonlat és szállóige. Ezek az eredmények meglepők, mivel ezen a nyelvismereti szinten a magyar mint idegen nyelv tananyagai és a KER követelményrendszere is nagy hangsúlyt fektetnek a frazémákra, az idiomatikus nyelvhasználatra.

5.2. A szövegekben használt frazémák leírása

Ez az alfejezet bemutatja, hogy milyen típusú frazeológiai egységek találhatóak meg az írásbeli produktumokban, és hogyan és mire használják ezeket az adatközlők.

A minta nagy számú kollokációt tartalmaz, például: *barátokat szerez* (3x), *barátságot köt, betegséggel küzd, figyelembe vesz* (3x), *függőséget okoz* (2x), *helyet foglal* (2x), *időt igényel, időt tölt* (3x), *kapcsolatban marad, kapcsolatot tart, nyugdíjba vonul, zárkózott személyiség*. A kollokációk használatában nem volt megfigyelhető grammatikai hiba vagy tévesztés. , ugyanakkor egy lexikai hiba megfigyelhető a 2-es vizsgaproduktumban: *zárt személyiség* (zárkózott helyett). A nyelvtanulói kreativitást példázza a kollokációra tett kísérlet a 13-as vizsgában: *ellehetetleníti a turistai élményt* (a célnyelvi norma szerint: *turistaélmény*).

Kommunikatív formulákat is nagy számban használnak a C1-es szövegek szerzői. Ezeket egyrészt beszédaktusok formulaszerű kifejezésére (beszédaktus-formulák) használják az adatközlők: *Addig is kitarás!* *Ezer éve nem láttalak. Felőled mi újság?* [sic!] *Hogy vagy? Jó szórakozást! Minden jót kívánok! Régen nem láttuk egymást. Sok sikert kívánok! Szeretettel öllelek. Várom a válaszodat. Várom visszajelzésed.* Másrészt ezekkel a bejáratott, előregyártott kifejezésekkel a beszélő a saját attitűdjét fejezi ki (saját attitűdre utaló formulák): *Attól tartok, hogy...*; *Az a helyzet, hogy...*; *Az igaz, hogy...*; *az igazat megvallva; azt a nézetet vallom, hogy...*; *bátorkodom kijelenteni, hogy...*; *Hiszek abban, hogy...*; *Igazából azt gondolom, hogy...*; *Nem kétséges, hogy...*; *Örömmel hallom, hogy...*

Szerény véleményem szerint; Úgy értem, hogy...; Úgy gondolom, hogy...; Úgy látom, hogy...; Úgy vélem, hogy...; Véleményem szerint. A kommunikatív formulák használata helyes, noha egy – valószínűleg kontamináció eredményeként előálló – furcsa vagy deviáns alak is szerepel a 3-as vizsgaproduktumban: *Felőled mi újság? – vö. Mi hír (járja) felőled? Rég nem hallottam felőled. Mi újság veled?*

A vizsgált C1-es szövegekben szereplő frazeológiai terminusok (pl. *globális felmelegedés* (2x), *internetes zaklatás*, *kontinentális éghajlat*, *közösségi portál*, *letelepedési engedély* stb.) különböző területekhez (pl. adásvétel, társadalom) tartozó fogalmakat jelölő terminus technikusok, melyeket többnyire helyesen használnak az adatközlők. A helyesen használt terminusok mellett két hibás alak is szerepelt a szövegekben (*ellatorendszer*, *megszedi a szabályt*).

A funkciógés kapcsolatok közül – többek között – a következők fordulnak elő a C1-es mintában: *döntést hoz* (3x), *elhatározásra jut*, *engedélyt ad*, *felvételt nyer*, *javaslatot tesz*, *köszönetet mond*, *megállapodásra jut*, *szerződést köt* (2x), *tájékoztatást ad* (2x), *tanácsot ad* (3x).

Szólások is előfordulnak a szövegekben: *el van havazva*, *magához tér*, *meglátja a napvilágot*, *szem elől téveszt*, *szóvá tesz*, *világra jön*, *nehéz szívvel*. Némely szólást helyesen és természetesen használnak az adatközlők, pl. *Érdeemes a kikért italokat nem szem elől téveszteni!* (16-os vizsga), *Ne haragudj, hogy megint szóvá teszem ezt a témát, de nem tudok magamhoz térni*. (1-es vizsga), *Nehéz szívvel olvastam leveled, olyan elkeseredetten írtál*. (9-es vizsga), másokat kissé szokatlanul vagy kifejezetten hibásan. . A *szóvá tesz* esetében például megfigyelhető, hogy noha a célnyelvi beszélők legtermészetesebben kitett tárgy nélkül használják a kifejezést, az 1-es szövegben kitett tárggyal szerepel: *Ne haragudj, hogy megint szóvá teszem ezt a témát, de nem tudok magamhoz térni*. Hasonlóképpen az *el van havazva* értelmezése magába foglalja a feladatok, tennivalók jelentéselemet, ezért nem gyakori az instrumentáliszi összetevővel való bővítése – a 13-as vizsgaproduktumban azonban így szerepel: *Elnézéset kérem, hogy lemaradtam a válaszzal, de el voltam havazva különböző feladataimmal*.

Külön érdekesség, hogy a *világra jön* és a *meglátja a napvilágot* frazémát ugyanaz az adatközlő használja ugyanabban a szövegben (formális levél egy, az egészségügyben tapasztalható jelenséggel kapcsolatban, 3-as nyelvvizsgaproduktum); míg az első kifejezés használata helyes (*mielőtt világra jött a kislányom, amikor közeledett az előírt nap...*), a másodiké deviáns: *amint a kislányom látott napvilágot az orvos elvégezte a szükséges vizsgálatokat*. Itt nemcsak szórendi hiba van (semleges mondatban a névelőtlen tárgy az ige előtt áll), hanem igeekötőhasználattal kapcsolatos szemantikai is: a *napvilágot lát* élettelen dolgok (kiadványok, ötletek, felfedezések stb.) keletkezésére utal, a *meglátja a napvilágot* pedig élőlények születésére.

Formailag és funkcionálisan is helyesen használt kinegrammát – azaz gesztusnyelvi megnyilvánulás idiomatikus jelentéstöbblettel rendelkező nyelvi kódolását – is tartalmaz a minta, szám szerint hármat: *fáj a szív*(Poss.Sg/Pl.1/2/3) + *miért?*, *fáj a fej*(Poss.Sg/Pl.1/2/3) + *miért?* és *lógatja az orrát*. Mind a három negatív érzéseket fejez ki, lelki fájdalmat, magányt, hiányérzetet: *nagyon egyedül éreztem magamat és fáj a szívem, amikor a családomra gondoltam* (2-es vizsga). Aggodalmat, stresszt: *már attól megfájdult a fejem,*

ha belegondoltam a sok nehézségbe (9-es vizsga); illetve szomorúságot: *Kérlek ne lógasd az orrodát, egy külföldi élmény csodás lehetőség!* (12-es vizsga).

Két darab, helyesen használt helyzetmondat szerepel a C1-es szövegekben: *Egy szó, mint száz és rossz vége lesz (valaminek)*. Az első a 17-es vizsgában, az utazással, szórással kapcsolatos témájú levélben a szöveget lezáró, lekerekítő mondatban szerepel: *Egy szó, mint száz, remélem, hogy remekül érezd majd magad Budapesten!* A második szintén egy levélben található (a 8-as vizsgaproduktumban). A beszélő aggodalmait fejezi ki a barátja helytelen életmódjával kapcsolatban: *Attól tartok, hogy ennek az egésznek nagyon rossz vége lesz!*

Előzetesen azt vártam, hogy a C1-es nyelvvizsgán a választékos stílus egyik zálogaként a vizsgázók viszonylag sok közmondást használnak írott szövegeikben. Ez az elvárásom nem igazolódott be: csak két közmondást, illetve közmondásra utalást tartalmaz a minta. Ezek a következők: *Ahány nyelvet beszélsz, annyi embert érsz. Minden rosszban van valami jó*. Az első közmondás a 11-es vizsgaproduktumban a következő formában olvasható: *Egy bölcs bácsi azt mondta nekem, hogy „annyit ér egy ember, ahány nyelvet beszél”, ezzel azt szeretném mondani, gyerekkorban hajlamosabb fejlődni az ember*.

Érdekes, hogy a vizsgázó a közmondást nem a legismertebb formában használja: az általános érvényűséget nem egyes szám második személyű alannal fejezi ki, hanem az ember főnévvel; illetve az eredetileg a mértéket, mennyiséget kifejező *ember* szó átkerül a másik tagmondatba, alanyi pozícióba. A megnyilatkozás mindenestre így is közmondásszerű marad, és kifejezi azt, amire az eredeti utal – ugyanakkor az elemsort követő szövegrész kissé sután következik a közmondásra.

A második közmondás a 10-es vizsgaproduktumban, egy barátinak írt levélben szerepel, amelyben a levél címzettjét megadott szempontok alapján kell megerősíteni abban, hogy fogadjon el egy munkalehetőséget. A levélben a megszólítás után a következő olvasható: *Elcsépett, de igaz: minden rosszban van valami jó! Próbáld meg pozitívan nézni a dolgokat!* A közmondás tehát a bevezetésben szerepel, a levél bátorító tartalmát vetíti előre, és a közmondások klisészerűségére világít rá. A közmondást gyakran használt formula előzi meg és követi, vagyis három állandósult kifejezés szerepel egymás mellett.

Kétfajta strukturális frazeologizmus szintén előfordul a mintában. Ezek a következők: *egyrészt... , másrészt... és mind... , mind...* Véleménykifejtő levelekben (a 6-os és a 4-es vizsgában) szerepel az első: *Ugyanis egyrészt a sielés szerelmesei továbbra is élvezhetik a hobbijukat, másrészt pedig gazdasági szempontból sem hanyagolható [sic!] az üzleti eredmény. Egyrészt a társadalmi szakadékok miatt, másrészt, mert (...)* A második ilyen típusú frazéma a korábban már idézett gondolat folytatásában jelenik meg: *Egy bölcs bácsi azt mondta nekem, hogy „annyit ér egy ember, ahány nyelvet beszél”, ezzel azt szeretném mondani, gyerekkorban hajlamosabb fejlődni az ember, mind nyelvtudásban, mind egészségben* 11-es vizsgaproduktum.)

Két darab páros frazeologizmus, ikerformula szerepel az írásproduktumokban. Ezek a következők: *éjjel-nappal és (együtt) jobban-rosszban*. Az első a 8-as vizsga véleménykifejtő levelében szerepel a következő formában: *Viszont felmerül a kérdés, hogy [...] olvasta-e azt éjjel nappal?* Mint látható, az adatközlő nem tett kötőjelet az összetételi

tagok közé. A második frazéma szintén egy levélben szerepel (a 7-es vizsgaproduktumban), és a következő formában jelenik meg: *ahogy szokták mondani „együtt jobban [sic!] és rosszban”* Itt feltehetően nem pusztán helyesírási hibáról van szó, hanem konceptuális tévedésről, de legalábbis szemantikai vagy pragmalingvisztikai hibáról.

Közhelyből egy fordul elő az egyik baráti levélben (20-as vizsga). Az adott közhely az *isten tudja, tudja az isten, a jóisten tudja, ki tudja* típusú közhelyek közé tartozik. A teljes megnyilatkozás ez: *Ki tudja? Csak is Isten a mindenható, Isten fia, Jézus, mi a jó és a rossz.*

Egy szlogen kategóriába sorolható frazéma is található a mintában (9-es vizsgaproduktum), a következő mondatban: *El a cigarettával és jöjjenek a nagyobb állatkeretek!* Itt – az egészség témakörében a saját véleményét kifejtő – adatközlő valószínűleg a *Le a cigarettával!* szlogent használta másik igekötővel.

Noha arra számítottam, hogy a C1-es fogalmazásokban találok szállóigéket, hiszen azok kiválóan használhatók lehetnek egy-egy gondolat kifejtéséhez, valamilyen állásfoglalás nyomatékosításához, illetve az érveléshez, a szövegekben egyetlen szállóige sem volt azonosítható.

6. Összegzés

A MID tananyagait (pl. *Magyar Mozaik 4*) és kimeneti követelményeit (Küszöbszint, KER, ECL és Origó nyelvvizsga) tekintve jelen kutatás eredménye némileg váratlan. A C1-es anyagok és szintleírások kiemelik az idiomatikus nyelvhasználat (szólások, közmondások és más frazeologizmusok) fontosságát, illetve a magasabb nyelvtudási szinten előrelépést (pl. aktív használat, sokszínűség, árnyaltság, pontosság) várnak el a különféle frazémák használatában. A frazémahasználat minőségét tekintve a mintára általában jellemző, hogy a MID-tanulók legnagyobbbrészt referenciális funkciókban használtak frazémákat, vagyis a „külső világ” tartalmaira (tárgyakra, jelenségekre, eseményekre, tényekre stb.) utalva – elsődlegesen kollokációkat (és funkcióigés kapcsolatokat), valamint frazeológiai terminusokat. Kommunikatív funkciók betöltésére (pl. beszédaktusok megvalósítására, attitűdök jelölésére, vélemény kifejezésére) elsődlegesen kommunikatív formulákat használnak. Összességében tehát az jellemző, hogy a C1-es szinten levő adatközlők inkább kevésbé jelölt (kevesbé ritka, kivételes, összetett, idiomatikus, metaforikus) frazémákat használnak.

Ugyanakkor a kutatás korlátait is figyelembe kell venni az eredmények értékelésekor. Kutatásom abból a szempontból elérte a célját, hogy betekintést engedett a C1 szintű MID-tanulók frazémahasználatának egy részletébe. A kapott eredmények azonban semmiképpen sem általánosíthatók a haladóbb MID-tanulók összességére: eredményeim húsz vizsgázó negyven szövegén alapulnak. A kutatás egyértelmű korlátja ezen felül, hogy csak írott mintában vizsgálta a frazémahasználatot. A jövőben a vizsgálatot mindenképp érdemes volna kiterjeszteni nagyobb mintára, kevésbé kontrollált szövegekre, változatos műfajú szóbeli és írásbeli szövegek frazémahasználatának vizsgálatára és összehasonlítására is.

Irodalom

- Antal Zsófia 2021. A KorSzak tanulói korpusz bemutatása és a magyar nemzetiséget jelölő melléknév vizsgálata. *Hungarológiai Évkönyv* 22: 7–21.
- Bárdosi Vilmos 2012. *Magyar szólások, közmondások adatbázisa. 14000 szólás, közmondás, helyzetmondát magyarázata stilisztikai jelzéssel, a típus feltüntetésével, fogalomköri szómutatóval*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Brown, James Dean 2014. *Mixed Method Research for TESOL*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Burger, Harald 1998. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Erich Schmidt Verlag, Berlin.
- Cowie, Anthony 1998. *Phraseology: Theory, analysis and applications*. Clarendon Press, Oxford.
- Dörnyei Zoltán 2007. *Research Methods in Applied Linguistics*. Oxford University Press, Oxford.
- Durst Péter – Szabó Martina Katalin – Vincze Veronika – Zsibrita János 2013. A „Hun-Learner” magyar tanulói korpusz fejlesztése és várható hozadékai. *THL₂–A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata. Teaching Hungarian as a 2nd Language and Hungarian Culture* 1–2: 28–41.
- Forgács Tamás 1998. Frazeológiai egységek és valencia. In: Büky László – Maleczki Márta szerk. *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei III*. József Attila Tudományegyetem Általános Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 7–39.
- Forgács Tamás 2012. *Bevezetés a frazeológiába. A szólás- és közmondáskutatás alapjai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Fóris Ágota 2008. *Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Granger, Sylviane – Meunier, Fanny eds. 2008. *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective*. Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- Granger, Sylviane – Paquot, Magali 2008. *Disentangling the phraseological web. Phraseology: An Interdisciplinary Perspective*. Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- Juhász Alexandra 2019. Az *anya* szót tartalmazó magyar és angol frazeologizmusok kontrasztív elemzése. *Hungarológiai Évkönyv* 20: 113–128.
- Király Gábor – Dén-Nagy Ildikó – Géring Zsuzsanna – Nagy Beáta 2014. Kevert módszertani megközelítések. Elméletek és módszertani alapok. *Kultúra és közösség*: 95–104.
- M. Pintér Tibor – Wéber Katalin 2019. *Mérés és értékelés: magyar mint idegen nyelv*. KRE – L’Harmattan Kiadó, Budapest.
- Rozgonyiné Molnár Emma 2016. *Frazeológiai kaleidoszkóp. Tanulmányok a magyar szólásokról, közmondásokról*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Sandelowski, Margarete 2003. Tables of tableaux? The challenges of writing and reading mixed methods studies In: A. Tashakkori – C. Teddlie eds. *Handbook of Mixed Methods in Social and Behavioral Research*. Sage, Thousand Okas, California.

Források

Hegedűs Rita – Oszkó Beatrix 2005. *Magyar mozaik 4. Magyar nyelvkönyv*. Akadémiai Kiadó, Budapest.www.ecl.hu
www.nyak.oh.gov.hu/nyat/doc/ker_2002.asp
www.onyc.hu